

מאכילין אותו ע"פ בקיאיין והקל הקל

שיעור #5 בענייני פקו"נ ביומא פרק ח'

כ"ז מנחם אב ה'תש"פ 08.17.20

שלמה צוקר

מאכילין אותו על פי בקיאיין

1. פג., "חולה מאכילין" ... "יודע מרת נפשו", ורש"י

2. תוס' פג., ד"ה הא, מר

3. רא"ש מסכת יומא פרק ח סימן יג

חולה מאכילין אותו על פי בקיאיין וכו'. אמרי דבי ר' ינאי חולה אומר צריך אני ורופא אומר אינו צריך שומעין לחולה. פשיטא ספק נפשות להקל מהו דתימא הא דקאמר חולה צריך אני בעותי הוא דקא מבעית סבר אי לא אכילנא מיתנא קא משמע לן לב יודע מרת נפשו. חולה אומר איני צריך ורופא אומר צריך שומעין לרופא פשיטא ספק נפשות להקל מהו דתימא לב יודע מרת נפשו קא משמע לן שומעין לרופא. והאי דקאמר חולה לא צריכנא (ל) תונבא פירוש טירדא בעלמא נקיט ליה ורש"י פי' שטות אשדירדשו"ן הוא דנקיט ליה. (מ) כתבו התוספות הא דקאמר הש"ס חולה אומר צריך אני היינו שאומר שהוא ירא שאם לא יאכל שיכביד ויהיה מסוכן למות. ויש ספרים שכתוב בהן מילתא דרבי ינאי פשיטא ספק נפשות להקל מהו דתימא האי דקאמר חולה צריך אני בעותי הוא דקא מבעית (נ) סבר אי לא אכילנא מיתנא קא משמע לן. אלמא דוקא משום ספק מיתה מאכילין אותו עד כאן. (ס) ונראה לי דחומרא גדולה היא זאת בספק דאין לך רופא שיאמר אם לא יאכל שמא ימות אלא הרופא דרכו לומר אם לא יאכל אפשר שיכביד חליו ויסתכן. ואפי' לספרים שכתוב בהן אי לא אכילנא מיתנא אין ללמוד מזה דדוקא על ספק מיתה מאכילין דלישנא דמיתנא לאו דוקא אלא שדרך החולה לומר כן מחמת פחד המיתה. ואי אמר איהו ואחרינא בהדיה לא צריכנא ואומר חד רופא צריך אין דבריו של אחד במקום שנים. ואי אמר איהו ואחרינא בהדיה צריכנא ושני רופאים ואפי' הן מאה אומרים לא צריך תרי כמאה ומאכילין אותו. ואף על גב דאמר רב ספרא הא דאמרי תרי כמאה ומאה כתרי ה"מ לענין עדות אבל לענין אומדנא בתר רוב דעות אזלינן. (ע) הני מילי אומדנא דממונא אבל הכא ספק נפשות להקל. אמר איהו צריך ושני בקיאיין אומרים אינו צריך אין דבריו כלום במקום שנים. (פ) דהכי מיפרשא מתניתין חולה מאכילין אות על פי בקיאיין. (צ) בד"א דאמר לא צריך אבל אמר צריך אם אין שם שני בקיאיין מאכילין אותו על פי עצמו מאי טעמא לב יודע מרת נפשו ומהימן כלפי חד כלפי תרי לא מהימן. מר בר רב אשי אמר היכא דאמר צריך אני אפי' אי איכא מאה דאמרי לא צריך עליה דידיה סמכינן דכתיב לב יודע מרת נפשו. והלכתא כמר בר רב אשי דבתראה הוא ועוד דבתשובת הגאונים כתב דבכולי הש"ס הלכתא כמר בר רב אשי בר ממיפך שבועה ואודיתא. ובשאלתות דרב אחאי כתוב דאזלינן בתר רוב דעות וכן דעת רש"י שהרי פירש לקמן (דף פד ב) אבל מצטרפין לדעת אחרת כגון שנים אומרים צריך ושלשה אומרים אינו צריך ואשה או נכרי אומרים צריך מצטרפין למהוי פלגא ופלגא וספק נפשות להקל. (ק) וכתב הרמב"ן ז"ל ואף על גב דאמרינן בהדיא כי אזלינן בתר דעות באומדנא הני מילי בממונא. הני רבוותא סברי דהך אוקימתא ליתא. דהא משום דאקשינן על פי בקיאיין תרי פשיטא תרי ותרי נינהו הוא דאתוקם הכי וכיון דאתא מר בר רב אשי ואמר דכל היכא דאמר חולה צריך אני אפילו איכא מאה דאמרי לא צריך לדידיה שמעינן קמה לה מתניתין כדמעיקרא דאיכא אחרינא בהדי חולה דאמר לא צריך מאכילין אותו על פי בקיאיין תרי סלקא דעתך אמינא כשם שהחולה אומר צריך אני שומעין לו ואפילו כנגד מאה בקיאיין. כך כשהוא אומר איני צריך נשמע ליה דהכא והכא לב יודע מרת נפשו הוא קא משמע לן דלהקל אמרי' אבל להחמיר כחד בקי בעלמא הוא ולא כתרי. הלכך היכא דאיכא אחרינא בהדיה לתרי דאמרי צריך לדידיהו שמעינן הא לחד לא שמעינן. ולא אמרי' תונבא בעלמא הוא דנקט ליה אלא חד מנינן ליה תרי לא מנינן ליה. ומיהו כיון דאיתמר בהדיא בגמרא דלא אזלינן בתר רוב דעות לא דחינן סוגיא בפירכא ותפסינן סברא בעלמא ע"כ. וכן נראה לי כיון דאיכא פלוגתא דרבוותא אזלינן לקולא בספק נפשות. ירושלמי (הל' ד) חולה אומר יכולני לצום ורופא אומר איני יודע רבי אבהו בשם רבי יוחנן נעשה ספק נפשות וספק נפשות להקל. כתב הרמב"ן ומסתברא הני מילי בחולה דאמר יכולני דשכיח ביה תונבא אבל רופא אומר יכול וחולה אומר איני יודע שומעין לרופא דאיני יודע דחולה לאו כלום הוא. דאיהו מנא ידע רובן של חולין אינן יודעין ובקיאיין בחולי שלהם הלכך לרופא שומעין שאומר יודע אני:

4. רמב"ם הלכות שביתת עשור פרק ב הלכה ח

חולה שיש בו סכנה ששאל לאכול ה ביום הכפורים אף על פי שהרופאים הבקיאין אומרין אינו צריך מאכילין אותו על פי עצמו עד שיאמר דיי, אמר החולה איני צריך והרופא אומר צריך מאכילין אותו על פיו, והוא שיהיה רופא בקי, רופא אחד אומר צריך ואחד אומר אינו צריך מאכילין אותו, מקצת הרופאים אומרין צריך ומקצתן אומרין אינו צריך הולכין אחר הרוב או אחר הבקיאין, ובלבד שלא יאמר החולה צריך אני, אבל אם אמר צריך אני מאכילין אותו, לא אמר החולה שהוא צריך ונחלקו הרופאים והיו כלם בקיאין ואלו שאמרו צריך כמנין שאמרו אינו צריך מאכילין אותו.

5. שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכפורים סימן תריח סעיף א

חולה שצריך לאכול, אם יש שם רופא בקי א אפילו הוא עובד כוכבים שאומר: אם לא יאכילו אותו אפשר שיכבד עליו החולי ויסתכן, מאכילין אותו על פיו, ואין צריך לומר שמא ימות. אפילו אם החולה אומר: אינו צריך, שומעים לרופא; ואם החולה אומר: צריך אני, אפילו מאה רופאים אומרין: אינו צריך, שומעים לחולה.

מאכילין אותו הקל הקל

6. פב, מש' מי שאחזו ... שהוא נקוב (פג:), ורש"י

7. תלמוד בבלי מסכת כריתות דף יג עמוד א

קתני: התיירו לה לעוברת לאכול פחות מכשיעור מפני הסכנה. מפני הסכנה, אפילו טובא נמי תיכול! אמר רב פפא, הכי קתני: הותרו לה לעוברת פחות מכשיעור אפילו טובא מפני הסכנה.

8. בית הבחירה (מאירי) מסכת יומא דף פב עמוד א

ויתבאר בגמ' שמתחלה מודיעין אותה חומר האיסור ואם נתיישרה דעתה מוטב ואם לא קבלה את הדברים מביאין לה מן הקל שבאותו איסור כגון רוטב או חצי שיעור ונותנין לתוך פיה ואם לא נתיישרה דעתה בכך מביאין לה מן החמור שבה עד שתתישב דעתה:

9. קרית ספר הלכות מאכלות אסורות פרק יד

ונראה דהא דאמרינן מאכילין הקל קל תחלה לא הוי אלא מדרבנן דמדאורייתא אין לך דבר חמור שעומד בפני פקוח נפש אלא ע"ז ג"ע ש"ד כדילפינן להו בדוכתייהו הא שאר איסורין כולוהו אין עומדין בפני פקוח נפש. איסור כולל ומוסיף ובת אחת חיילי איסור אחר ולא שאר איסורין כדילפינן לעיל באיסורי ביאה:

10. ביאור הלכה סימן תריח סעיף ח

ואם אמדוהו וכו' - עיין בתשובת בנין ציון סי' ל"ד דבכל אכילה ואכילה אף אם הותר לו לאכול פעם אחת יותר משיעור מ"מ על אכילה השניה אם היה די לו בפחות משיעור והוא יאכל כשיעור חייב כרת לכן צריך לשער בכל אכילה ואכילה אם די לו בפחות וקשה מאד לשער כן וצריך לזה זריזות ובקיאיות עיין שם [פ"ת]:

11. אור שמח הלכות שביתת עשור פרק ב

לכן הלכה כדברי המיקל בפקוח נפש, וכן פסק בש"ע (או"ח סימן שכ"ח ותרי"ח). וכן נראה, דאינו מוכרח מש"כ הרמב"ן (בתורת האדם) דחולה מסוכן מאכילין אותו פחות מכשיעור אם צריך טובא מהך דכריתות (יג, א), ואין ראייה, דשם הלא אכלה זית וזית ביותר מכדי אכילת פרס, דהוי דרך אכילה, לכן מאכילין אותה בכך, אבל שלא כדרך אכילה לא, ועיין ברא"ש בזה.

12. רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יד

הלכה יד עוברת שהריחה מאכל אסור כגון בשר קדש או בשר חזיר, מאכילין אותה מן המרק, אם נתיישרה דעתה מוטב, ואם לאו מאכילין אותה פחות מכשיעור, ואם לא נתיישרה דעתה מאכילין אותה עד שתתיישר דעתה.

הלכה טו וכן החולה שהריח דבר שיש בו חומץ וכיוצא בו מדברים שמערערין את הנפש דינו כעובר. **הלכה טז** מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו דברים האסורים מיד עד שיאורו עיניו, ואין מחזרין על דבר המותר אלא ממהרין בנמצא, ומאכילין אותו הקל תחלה, אם האירו עיניו דיו, ואם לאו מאכילין אותו החמור. **הלכה יז** כיצד היו לפנינו טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה תחלה שהטבל במיתה, נבילה וספיחי שביעית מאכילין אותו ספיחי שביעית שאסורין מדברי סופרים כמו שיתבאר בהלכות שמטה, טבל ושביעית מאכילין אותו שביעית, טבל ותרומה אם אי אפשר לתקן הטבל מאכילין אותו טבל שאינו קדוש כתרומה וכן כל כיוצא בזה.

13. שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכפורים סימן תריח

סעיף ז כשמאכילין את העוברות או את החולה, מאכילין אותם מעט מעט כדי שלא יצטרף לשיעור; הלכך מאכילין אותו כב' שלישי ביצה בינונית, וישהו כדי אכילת ארבעה ביצים; והשתיה, יבדקו בחולה עצמו כמה היא כדי שיסלקנו לצד אחד ויראה כמלא לוגמיו.

סעיף ח וישקוהו פחות מאותו שיעור, וישהו בין שתיה לשתיה כדי אכילת ארבעה ביצים, ולפחות ישהו בין שתיה לשתיה כדי שיעור שתית רביעית; ואם אמדוהו שאין השיעורים הללו מספיקים לו, או שהחולה אומר כן, או שנסתפקו בדבר, מאכילים ומשקים אותו כל צרכו (מיד).

סעיף ט מי שאחזו בולמוס, והוא חולי שבא מחמת רעבון וסימניו שעיניו כהות ואינו יכול לראות, מאכילין אותו עד שיאורו עיניו; ואם אין שם מאכל של היתר, מאכילין אותו מאכל איסור; ואם יש כאן שני מיני איסורים, אחד חמור מחבירו, מאכילין אותו הקל תחלה. הגה: אם צריך לבשר ויש כאן בהמה שצריכין לשוחטה ובשר נבילה מוכנת, ע"ל סימן שכ"ח סעיף י"ד.

הקל הקל – מאכלות אסורות מול מלאכה בשבת

14. רא"ש מסכת יומא פרק ח סימן יד

יד מתני' מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו ואפילו דברים טמאים עד שיאורו עיניו: גמ' ת"ר מנין יודעים שיאורו עיניו משיבחין בין טוב לרע. אמר אביי ובטעמו. ת"ר מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל. טבל ונבילה מאכילין אותו נבילה. (ר) (נבילה) ושביעית מאכילין אותו שביעית. שאלו את הראב"ד ז"ל חולה שיש בו סכנה אם לא יאכל בשר. (ש) אם יש לפניו נבילה ואין שחוט אם לא שנשחט בשבת. כי יש אומרים מוטב שיעבור הוא על לאו דנבילה משיעברו אחרים על איסור סקילה. והשיב דברי יש אומרים מכוונים הם אבל יש לומר כי איסור שבת כבר ניתן לדחות בהבערה ובבישול ובמחמין לו חמין. אי נמי שאי אפשר (ת) שלא יהא קטן אחד בסוף העולם. אבל אם היה החולה צריך לאכילה לאלתר (א) והנבילה מוכנת לו מיד והשחוט מתאחר לו ודאי מאכילין אותו הנבילה ואין ממתנין לשחיטה והפשט ובישול. ורבינו מאיר השיב בתשובה על זה והביא דמיון מאוכל נפש ביום טוב דשוחטין ביום טוב דאיכא עשה ולא תעשה באיסור מלאכה ומאכל נבילה דאין בה אלא לאו או לומר לנכרי לנחור עופות דליכא אלא איסור דרבנן דאין שחיטה לעוף מן התורה אלא כיון דהתורה התירה לנו אוכל נפש ביום טוב הוה לדידן כל אוכל נפש ביום טוב כמו בחול. והכי נמי כיון שהתירה תורה פיקוח נפש הוי כל מלאכה שעושה בשבת בשביל חולה שיש בו סכנה (ב) כאילו עשאה בחול. והיכא דאיכא תרי איסורי מאכילין אותו הקל. ושחטה המאכל מותר אבל הנבילה המאכל עצמו אסור ואריה רביע עלה עד כאן. (ג) ואני שמעתי משום דחיישי' שמא יהא החולה קץ באכילת איסור ויפרוש ויסתכן:

15. רמב"ם הלכות שבת פרק ב הלכה א

דחוויה היא שבת אצל סכנת נפשות כשאר כל המצות, לפיכך חולה שיש בו סכנה עושין לו כל צרכיו בשבת א על פי רופא אומן ב של אותו מקום, ספק שהוא צריך לחלל עליו את השבת ספק שאינו צריך, וכן אם אמר רופא לחלל עליו את השבת ורופא אחר אומר אינו צריך מחללין עליו את השבת שספק נפשות דוחה את השבת.

16. שו"ת תשב"ץ חלק ג סימן לז

לענין שבת אשכחן בפרק טרף בקלפי (מ"ו ע"ב) ואמר' בהדיא /דשבת/ דשבה הותרה לצבור וטומאה דחוויה היא בציבור לענין קרבנות צבור בפרק י"ה (פ"א ע"א) אמר' מה למלאכה שכן הותרה מכללה פירש לענין עבודה בשבת וכן פרש"י ז"ל וזה הלשון מוכיח דהותרה ולא דחוויה כי מזה הלשון הוכיחו בפ"ט דיומא (ז' ע"ב) ובפ' כיצד צולין (ע"ז ע"א) דרבי (יוסי) [יהודה] ס"ל טומאה הותרה בציבור ולא דחוויה ואף על גב דבפ"ק דפסחים (ט"ז ע"ב) ובפ' תמיד נשחט (ס"ב ע"ב) אמרו בטומאה דהותרה מכללה בציבור לא איתמר האי לישנא בדוקא דהא אסיקנא בכל דוכתא דדחוויה היא ולא מצאתי בשום מקום בתלמוד שאמרו בשבת דדחוויה היא אלא שבפ' הוציאו לו את הכף (נ' ע"א) דכל שזמנו קבוע דוחה שבת וטומאה והא לא מוכח וכיון דלענין עבודה אסיק תלמודא דהותרה שבת ה"ה לענין פקוח נפש דהא (תלמוד) [בתלמוד פ'] יה"כ (פ"ה ע"א) יליף ר"ע דפקוח נפש דוחה שבת ממה שאמר' התורה מעם מזבחי תקחנו למות ואמר רבא בר רב הונא לא שנו אלא להמית אבל להחיות אפילו מעם מזבחי ומה זה ספק שיש ממש בדבריו ספק שאין ממש בדבריו ועבודה דוחה את השבת ק"ו לפקוח נפש שדוחה את השבת. ואפי' למאי דפרכינן התם (שם /פ"ה/ ע"ב) דילמא כדאביי דאמר אביי מסרינן ליה זוגא דרבנן אם יש ממש בדבריו אין ואי לא לא ואשכחן ודאי ספק מנ"ל מ"מ היכא דאיכא ודאי פקוח נפש מבטלין עבודה שהיא דוחה שבת א"כ פקוח נפש חמיר טפי מעבודה ואי לענין עבודה אמרינן דהותרה כ"ש לענין פקוח נפש וזהו אפילו לפום האי פירכא וכ"ש דלמאי דאסיקנא דטפי חמיר פקוח נפש מעבודה דאפילו בספק מחללינן שבת משא"כ בעבודה הדבר פשוט מק"ו שכמו ששבת הותרה לענין עבודה כ"ש שהותרה לענין פקוח נפש.

17. מרומי שדה מסכת יומא דף פג עמוד א

שם במשנה. מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו אפילו דברים טמאים כו'. וקשה פשיטא הא מאכילין גם ביוה"כ דבכרת, מכש"כ דברים טמאים שאינם אלא בלאו. ונראה דמזה יש ללמוד ההוראה הידועה שהביאו הרא"ש והר"ן, דשוחטין בשבת ואין מאכילין נבלה. ונאמרו בזה הרבה טעמים שאינם ברורים, אבל יותר נראה הטעם משום דמאכלות אסורות מזיק לנפש יותר מאיסור הבא מחמת היום. וכמוש"כ התוס' חולין דף ה' ב' לענין שאין הקדוש ברוך הוא מביא תקלה לצדיקים, שהיינו במאכל איסור דוקא. ונראה עוד דזהו עיקר הטעם שהביא הרא"ש בשם הר"מ מרוטנברג, דבשחוטה המאכל מותר ואריא רביע עלה, אבל בנבילה המאכל עצמו אסור, כצ"ל, וזהו דברינו. אלא שהביא ראייה לסברא זו, מהא דהתירה התורה לעשות מלאכה ביום טוב ולא לאכול מאכל אסור. אבל לא כמו שמבינין שהר"מ ס"ל שבת הותרה אצל פקו"נ, דזה ודאי אינו, וכמו שהוכחנו לעיל דף פ"א, מהא דאי' שם עינוי לא הותרה מכללה. ובאמת היכן נרמז דשבת הותר יותר מנבילה. אלא הראה להוכיח מיו"ט, דשבת לענין נבילה דומה להותרה גבי דחוויה. אבל עיקר הטעם הוי משום דמאכל אסור מזיק לנפש. וכ"ז למדנו ממשנתנו, דלא למדנו מאכלות אסורות מיום הכפורים דחמור: